


# NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Wienerbröd och andra finesser. Den nya svensk-litauiska ordboken	
Forfatter:	Erika Sausverde	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 11, 2012, s. 546-554 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Lund 24.-27. maj 2011	
URL:	<a href="http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive">http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive</a>	

© Nordisk forening for lexicografi

## Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

## Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i lexicografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

# *Wienerbröd* och andra finesser. Den nya svensk-litauiska ordboken

*Erika Sausverde*

The paper presents a new Swedish-Lithuanian dictionary (about 28,500 words) based on Swedish *Lexin* series. It presents a short survey of the Swedish-Lithuanian lexicographical situation, the background to the project, peculiarities and difficulties that we were confronted with while preparing the dictionary, with special attention to semantics and the problem of equivalents. The problems are typical in lexicography when compiling bilingual dictionaries and are based on different historical, cultural, social, etc. conditions of the two language regions.

*Nyckelord:* tvåspråklig lexikografi, svensk-litauiska ordböcker, Lexin-ordböcker, ekvivalenter

## Den svensk-litauiska lexikografiska situationen

Området svensk-litauisk lexikografi skämmer inte bort oss med talrika ordböcker – vare sig i det förflutna eller i moderna tider. Sedan länge finns det behov av en svensk-litauisk ordbok. Det som hittills har givits ut omfattar några parlörer samt ett par ordlistor, som exempelvis:

- De enklaste fraserna på litauiska. Trumpi švediški posakiai. R. Dambrauskaitė, redigerad av P. Åkesson. Stockholm, Innovera, 1994.
- Svensk-litauisk parlör. Švediški-lietuviški pasikalbėjimai. Parengė Virginija Jurgaitytė. Vilnius, Pradai, 1995.
- L. Dahlerus: Litauisk-svensk ordlista. Bokförlaget Instructor, 1995 (ca 7 000 uppslagsord).
- A. Birbalas, N. Valutyte, B. Jonasson, I. Ovhed: Ordlista svensk-litauisk, litauisk-svensk. Žodynėlis švedų-lietuvių, lietuvių-švedų. Blekinge FoU-enhet för socialtjänst och primärvård, BIR&D.
- I. Schmidt-Lagerholm. Svensk-litauisk pedagogisk ordbok. Vilnius, Mūsų knyga, 2004 (över 12 000 ord).
- Švedų kalbos pokalbiai ir žodynas. [Svensk-litauisk parlör.] Berlitz Publishing/Apa Publications GmbH & Co. Verlag KG, Euroknyga, 2004.

Dessutom kan man nämna den flerspråkiga *Norstedts baltiska (svenska-estniska-lettiska-litauiska) ordbok* med ”18 000 ord och fraser”, utgiven på Norstedts Akademiska Förlag, 2006.<sup>1</sup>

I de baltiska grannländerna Estland och Lettland skiljer sig den lexikografiska situationen ganska kraftigt. Även om våra grannar letterna påstår motsatsen befinner de sig i en bättre situation. Under de senaste decennierna har man givit ut en rad medelstora svensk-lettiska ordböcker (vissa ingår i en serie ordböcker som omfattar också andra nordiska språk samt finska) samt flera parlörer:

- M. Krastiņa: Svensk-Lettisk Ordbok: Zviedru-latviešu vārdnīca. Stockholm, Memento, 1992.
- M. Krastiņa: Lettisk-svensk ordbok. Stockholm, 1996 (ca 22 000 ord).
- R. Ledina, S. Elsberga: Norstedts svensk-lettiska ordbok. 1995 (ca 20 000 ord).
- E. Sanika: Lettisk-Svensk ordbok. Sanika och Harjula, 1999 (ca 30 000 ord).
- Ilze Kačevska: Latviešu-dāņu-norvēģu-zviedru-somu-krievu sarunvārdnīca. [Lettisk-dansk-norsk-svensk-finsk-rysk parlör]. Rīga, Norden AB. 1999.
- I. Kačevska, I. Balode, M. Grīnberga: Latviešu-zviedru, zviedru-latviešu vārdnīca. Lettisk-svensk, svensk-lettisk ordbok. Rīga, Norden, 1996. Pārstrādāts un papildināts izdevums. Rīga, Norden, 2004. Rīga, Zvaigzne ABC, 2009 (ca 20 000 ord).
- Ineta Balode un Ilze Kačevska: Latviešu-zviedru sarunvārdnīca. Lettisk-svensk parlör. Rīga, Norden, 2006. Rīga, Zvaigzne ABC, 2009.
- M. Krūma: Zviedru-latviešu vārdnīca/Svensk-lettisk ordbok. Rīga, Avots, 2008 (ca 10 000 ord).
- M. Krūma: Latviešu-zviedru sarunvārdnīca. Rīga, Avots, 2008.

I Estland har man länge använt *Rootsi-eesti sõnaraamat/Svensk-estnisk ordbok* från 1939 (Tartu, utarbetad av Per Wieselgren, Gustav Suits, Paul Ariste) och dess senare upplagor (1945, Stockholm; 1971 och 1976, Uppsala, bearbetad av Herbert Lagman). På 1970-talet kom en ny ordbok ut: *Rootsi-eesti sõnaraamat*, 1976, Tallinn (senaste oförändrade tryck 1996), utarbetad av Ü. Aaloe, I. Mullamaa, T. Mullamaa, A. Saluäär, J. Tuldava och E. Turmenefer. Till sist, efter ungefär 10 års arbete, gav man ut en stor svensk-estnisk ordbok omfattande ca 100 000 uppslagsord, i ett projekt lett av professor Stig Örjan Ohlsson vid Tartu universitet:

<sup>1</sup> Av andra nordisk-litauiska lexikografiska projekt i Litauen de senaste åren bör man nämna: Evalda Jakaitienė, Sturla Berg-Olsen, *Lietuvių-norvegų kalbų žodynas/Litauisk-norsk ordbok*. Vilnius, Baltos lankos, 2001 (cirka 25 000 uppslagsord med rikliga kommentarer och flertaliga exempel).

M. Aidla, S. Cousins, M. Elken, M. Kanarbik, K. Mullamaa, M. Pertšjonok, M. Praizner, R. Raag, V. Raag, J. Tuldava. *Rootsi-estli sõnaraamat. Svensk-estnisk ordbok*. Tallinn, 2004.

Den lexikografiska situationen i Estland, Lettland och Litauen återspeglar graden av historiska kontakter mellan de tre länderna och Sverige. I Litauens fall har dessa kontakter snarast varit fragmentariska. I motsats till Estland och Lettland som har haft täta historiska förbindelser med Sverige har Litauen gått andra historiska vägar. Å andra sidan har litauiskt språkmateriel alltid intagit en speciell plats inom lexikografien – vi syftar förstås då på relevanta etymologiska och historiska ordböcker – tack vare litauiskans arkaiska språkdrag. Sedan länge har litauiska intresserat språkvetare som först och främst som en ovärderlig källa inom indoeuropeisk forskning – därför hittar man talrika litauiska (och baltiska) exempel i alla relevanta etymologiska och historiska ordböcker.<sup>2</sup>

## Bakgrund

Kring 1995–96, efter flera långa samtal med Martin Gellerstam och andra lexikografer på Göteborgs Universitet, blev det bestämt att som underlag till den svensk-litauiska ordboken använda *Lexins* svensk-svenska ordbok som redan utgjorde bas för en rad tvåspråkiga större eller mindre lexikon. Trots att Lexin-serien först och främst var avsedd som en ordbok för invandrare (Gellerstam 1999) och litauiska eventuella användare inte tillhörde denna målgrupp, och trots att man insåg både för- och nackdelar med att anpassa Lexin till Litauen blev de svenska kollegornas argument för att använda Lexins svenska del även för den litauiska ordboken övertygande. I början planerades en medelstor ordbok på omkring 17 000 ord motsvarande Lexins *stora* lexikon (som t.ex. det svensk-rumänska) – man önskade skriva en inte särskilt stor ordbok som man kunde ge ut på ett par år. Men när arbetet hade påbörjats blev det bestämt att försöka skriva en större ordbok – kring 28 000 ord – motsvarande Lexins så kallade lexikon i maxiserien, som Lexins svensk-engelska, svensk-ryska m. fl.

Översättningsarbetet gick i början mycket långsamt och svårt, det var ett riktigt pionjärbete – först och främst därför att nordistiken i Litauen bara hade tagit sina första steg då och det inte fanns några erfarna specialister inom de båda språken, svenska och litauiska – för att inte tala om kvalificerade lexiko-

<sup>2</sup> Inom svensk lexikografi är det först och främst *SAOB* – i dess databas kan man nu hitta ungefär 300 litauiska, lettiska samt preussiska språkexempel inom den etymologiska delen. Detta baltiska material är ett intressant ämne *per se* (Sausverde 2010).

grafer. Arbetet har pågått med många pauser och långa avbrott.<sup>3</sup> Under tiden har behovet av svensk-litauiska och andra nordisk-litauiska ordböcker växt enormt. Vi återvände till projektet för ett par år sedan. Då konstaterade vi att den tidigare gjorda översättningen var långt ifrån perfekt och returnerade den till översättarna. Själva Lexinmaterialet hade också förändrat sig – så vi fick uppdatera det svenska basmaterialet också. Nu har Lexikaliska institutet vid Göteborgs universitet utarbetat en fjärde upplaga av Svenska ord där man betydligt har förändrat strukturen i artiklarna m.m. (Malmgren 2012). Tyvärr skulle det vara alltför stort arbete att göra om det som redan har gjorts – så i den svensk-litauiska ordboken har man hittills bevarat den version av svenska underlaget som man har haft tidigare.

## Ordbokens underlag

Eftersom vi har bevarat den struktur som redan fanns i Lexinordböckerna behövde vi inte bry oss om ordval, disposition av ordartiklar etc. Lexikonet innehåller alltså information om uppslagsordets uttal, ordklass, böjning, betydelse och litauiska ekvivalent(er). Den svenska delen inkluderar också eventuella grammatik- eller stilkommentarer, sakupplysningar om särskilda svenska realia (t.ex. *Lucia* o.d.), uppgifter om konstruktioner samt talrika språkexempel. Man har bara tagit bort de moment som inom Lexinprojektet speciellt var avsedda för invandrare, dvs. specifika kommentarer och dylikt som skulle se lite konstiga ut för en litauisk användare. I vissa fall har man lagt till eller ersatt ett eller annat språkexempel. De översatta orden i den litauiska delen får inte någon grammatisk beskrivning. Liksom andra Lexinordböcker är den blivande litauiska ordboken i första hand en inlärningsordbok, avsedd för en litauer som lär sig svenska. Om man utgår från den tvåspråkiga ordbokens funktioner (jfr Svensén 2004: 17–23) samt omformulerar Svensén är litauiskan för svenskar ett *litet* språk medan svenskan för litauerne är om inte ett *stort* så åtminstone ett *större* språk, alltså antalet litauer som behöver ordböcker mellan svenska och litauiska är större. Ur en sådan synpunkt är den blivande svensk-litauiska ordboken en L2→L1-ordbok. Den blir alltså först och främst en ordbok för reception av svensk text och för översättning av svensk text till litauiska (jfr Svensén

<sup>3</sup> Arbetsgruppen utgjordes av de första färdiga studenterna i svenska under handledning av skribenten vars modersmål är lettiska. Dessutom uppstod det tekniska problem – man fick rätt att använda själva Lexinmaterialet, dock inte det tekniska programmet för att arbeta med ordboken. Det utarbetades av en välvillig litauisk kollega. Arbetet pågick under fritiden och var ibland helt avbrutet på grund av mammaledighet.

2004: 21). Det hindrar dock inte att även de fåtaliga svensktalande som är intresserade av litauiskan kan dra en viss nytta av ordboken.

## Det tvåspråkiga perspektivet på ekvivalentfrågan

När man i vår ordboks fall använde färdigt svenskt material och helt enkelt ”bara fick översätta” svenska ord och uttryck till litauiska blev huvudmålet att överföra de svenska exemplen till litauiskan på det bästa möjliga sättet – ”om en tvåspråkig ordbok ska vara ett hjälpmedel för en översättare krävs att översättningen i ordboken är gjord med omsorg och presenterad på ett tillgängligt sätt” (Gellerstam 2004: 109). Under arbetets gång har man ständigt konfronterats med alla vanliga problem inom den tvåspråkiga lexikografin (jfr Svensén 2004, särskilt 310–340, Berkov 1996). Varje lexikograf måste lösa ett flertal problem som uppstår vid konfrontationen mellan två språkssystem eller – i vissa fall – konfrontationen mellan två skilda världsåskådningar.

Här följer nu ett urval exempel som visar vilken typ av svårigheter som har uppstått under arbetets gång. Oavsett kommentarernas preliminära karaktär (arbetet är inte färdigt än) kan man konstatera att de flesta problem gäller först och främst ekvivalenter till lemmat. Svenséns träffande anmärkning att ”skillnader när det gäller bl.a. historiska, geografiska, sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden mellan de båda språkområdena orsakar ofta problem när det gäller kulturspecifika uttryck, liksom även språkspecifika företeelser som konnotationer, metaforer, rutinformler etc.” (Svensén 2004: 311) gäller egentligen alla nedanstående moment och exempel.

Ett problem blir ofta att översätta specifik svensk realia – att hitta en precis och elegant motsvarande formulering i litauiskan blir ibland en riktig utmaning. Vi försökte alltid komma ihåg adressaten – användaren av ordboken som skulle använda den inte bara för att förstå en svensk text utan också använda översättningen i en muntlig eller skriven form. Vår strävan var därför att hitta passande ekvivalenter och undvika beskrivningar där så är möjligt. Några exempel:<sup>4</sup>

**komvux** – *suaugusiųjų mokymas (pagal mokyklos/gimnazijos programas)* [de vuxnas undervisning (enligt grundskolans/gymnasiets utbildningsprogram)]<sup>5</sup>

**konsumentombudsman** eller **KO** – *virtotojų teisių ombudsmenas* [ombudsman för konsumentens rättigheter]<sup>6</sup>

<sup>4</sup> I exemplen utelämnas den grammatiska beskrivningen.

<sup>5</sup> I litauiskan som är ett utpräglat syntetiskt språk ska svenska sammansatta ord översättas med hjälp av genitivform(er).

<sup>6</sup> Som synes har man *ombudsman* som ett lånord i litauiskan.

Sådana svårigheter uppstår särskilt ofta vid översättningen av olika termer inom socialtjänst, socialvård, lokalförvaltning och liknande, men det kan hända även med ganska vanliga svenska ord, om de uttrycker realia som fattas i Litauen, till exempel:

**kollektiv** om grupp som bildar gemensamt hushåll (vidgad anv. sedan 1970-talet): bo i kollektiv *kolektyvas* (t.p. *komuna – viename name gyvenančių žmonių, turinčių bendrą ūkį, kolektyvas*) [kollektiv (som bor i samma hus och delar gemensamt hushåll)]

Man kunde översätta det svenska ordet till litauiskan med samma ord men fick lägga till en förklaring, för det fattas motsvarande betydelse i litauiskan.<sup>7</sup> Sannerligen, som den litauisk-norska ordbokens författare påpekar: ”ethvert språk bygger på en unik konseptualisering av verden; selv om to ord i to forskjellige språk i snever forstand betegner samme ting, er det ikke uvanlig at de to ordene uttrykker forskjellige konseptualiseringer av denne tingen” (Jakaitienė og Berg-Olsen 2004: 120 f.).

Mycket vanliga svenska ord kan bli riktiga utmaningar som kräver mycket tid och undersökningar för att hitta rätt passande motsvarighet i litauiskan, som till exempel:

**kanalbåt** – *laivas, skirtas plaukioti kanalais* [båt för färd på kanaler]

Man har i Litauen många vattendrag, men inga kanaler och som konsekvens ingen tradition av kanalbåtar (däremot paddlar man mycket i åar och sjöar), så man fick lägga till en förklaring.

**knäckebröd** – *traški duona* [frasigt bröd]<sup>8</sup>

Mat är ett ämne *per se*, för varje folk har ju sina matvanor, och även om man har likadana företeelser är det svårt att hitta motsvarande ekvivalenter som helt sammanfaller. Ett typiskt exempel är

**wienerbröd** – *sluoksniuotos teslos bandelė su įdaru* [bakverk av wienerdeg med fyllning]

<sup>7</sup> Översättarens arbete är välsignat och spännande – många ord i det tvåspråkiga perspektivet är värda större beskrivningar eller separata artiklar som i detta fall – ironiskt nog var att bo i kollektiv socialismens grundläggares dröm och ordet borde finnas i denna betydelse i de språk man talade i före detta Sovjetunionen, dock har ödet velat annorlunda.

<sup>8</sup> På nätet kallar man det ofta *traški švediška duona* [frasigt svenskt bröd], fast det finns också andra förslag till likadan realia (man kan t.ex. köpa tyskt *Knäckebröt* i litauiska affärer), så det pågår fortfarande diskussion om en passande motsvarighet.

I Sverige är det ett så vanligt bakverk. I Litauen är däremot benämningar på sådana bakverk varierande. Ur denna synpunkt är det intressant att undersöka vad man kallar en och samma sak på olika språk.<sup>9</sup>

Naturligtvis använder man under arbetets gång talrika varierande källor – från korpusar och juridiska handböcker till restaurangmenyer och Cosmopolitantidskrifter samt alla möjliga ordböcker på olika språk. Ur översättarens perspektiv blir det ofta särskilt problematiskt när man hittar exakta ekvivalenter på ett annat närliggande språk medan de fattas i litauiskan; man är då tvungen att komplettera lemmat med olika slags kommentarer, som t.ex. *kompledig* [ledig som kompensation för övertidsarbete]. Det finns en exakt term i ryska, *находящийся в отгуле*, i litauiska däremot kan man inte undvara kommentarer: *turintis laisvų dienų (už išdirbtus viršvalandžius) (ypač už būdėjimo darbą)* [den som har lediga dagar (för övertidsarbete) (särskilt för jourarbete)].

En naturlig källa att jämföra litauiska exempel med är det närbesläktade lettiska språket. Ur den svensk-baltiska tvåspråkiga lexikografins synpunkt befinner sig lettiskan i en bättre situation – på grund av parallella svensk-lettiska historiska erfarenheter finns det en del gemensamma traditioner som återspeglas även i ordförrådet, t.ex. talrika gemensamma tyska lånord i svenskan och lettiskan som underlättar lexikografernas arbete. I litauiskan har man t.ex. inte någon exakt ekvivalent till

**pepparkaka** – (*kalėdinis imbirinis sausainis*) [(jul)ingefärskex]

I Litauen har man inte den traditionen<sup>10</sup>, så man måste ge en motsvarighet med förklaring, medan man i lettiskan har den exakta ekvivalenten *piparkūka*.

**kanna** – *ąsotis, indas (skysčiui)* [kanna, kärl (för vätska)]

**tekanna** – *arbatinukas*, vattenkanna – *laistytuvas*

Man måste lägga till en förklaring, för lit. *ąsotis* har inte en så bred betydelse som sv. *kanna*. Besläktade sammansatta ord får olika behandlingar i litauiska,

<sup>9</sup> Förutom i Norden och på franska har bakverket inte något namn som är relaterat till Wien – på engelska heter det *Danish pastry* eller bara *Danish* och i norra Tyskland är namnet *Kopenhagener* (i övriga Tyskland heter den *plunder*). Värt att notera är att bakverket i Köpenhamn heter *wienerbröd*, medan det i Wien heter *Kopenhagener Gebäck*. Efter skandalen med Muhammedbilderna i Jyllands-Posten gick (enligt svenska Wikipedia) iranska konditorförbundet ut med uppmaningar till sina medlemmar att de *Danish pastries* som säljs i Iran skulle döpas om till *Muhammeds rosor*.

<sup>10</sup> I stället gräddar man småkakor av mjöldeg – så kallade *kūčiukai* eller *šližikai* som man äter på julafton med så kallad *vallmomjöl*k (av vatten och vallmo).



medan man i lettiska hittar exakta motsvarigheter även till dem, respektive *kanna*, *tėj(as)kanna*, *lejkanna*.

**krasse** – lit. *nasturtė* (blomma), *pipirė* (sallad); lett. *krese*

**kram**, **krams** – lit. *niekučiai*, *mažmožiai* [småsaker], *menkaverčiai papuošalai* [pyrdnader av ringa värde], lett. *krāms*

En särskild omständighet som gör lexikografiskt arbete i Litauen svårare än i Sverige är att litauisk språkpolitik till skillnad från den svenska är starkt normativ. Under arbetets gång har det uppstått många diskussioner om vilka motsvarande ekvivalenter man ska välja om de inte är representerade i DLKŽ – den mest auktoritativa ordboken över det moderna litauiska språket. Det kan gälla både vardagliga ord (ett typiskt exempel är *knullar* – man har motsvarande ekvivalenter i litauiska *kruštis*, *dulkintis* som inte finns med i DLKŽ, inte ens med kommentaren ”starkt vardagligt”), men även helt vanliga ord med lång användningstradition som de nämnda *kūčiukai* eller *šližikai*.

## Slutord

Frånvaron av en tvåspråkig lexikografisk tradition gör skrivandet av en svensk-litauisk ordbok svårt men samtidigt också spännande och roligt. En av de största lexikograferna, Valerij Berkov, har skrivit att ”leksikografi är både vetenskap och konst” (Berkov 1999: 4), och det har vi kunnat konstatera gång på gång. Oavsett alla svårigheter hoppas vi att kunna ge ut vår ordbok som ska omfatta ca 28 500 ord inom kort. Folk i Litauen behöver helt enkelt en svensk-litauisk ordbok!

## KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Berkov, Valerij Pavlovič, 1996: Dvujazyčnaja leksikografija. St.Peterburg: Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- Jakaitienė, Evalda og Berg-Olsen, Sturla, 2004: Semantisk informasjon i tospråklige ordbøker (med utgangspunkt i *Litauisk-norsk ordbok*). I: LexicoNordica 11. S. 117–132.
- DLKŽ = Stasys Keinys et al. (eds.), 2000: Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [Ordbok över det moderna litauiska språket]/Lietuvių kalbos institutas; red. kol.: St. Keinys (vyr. red.) ir kt. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst. Internet-adress: <http://www.lki.lt/dlkz/>
- Gellerstam, Martin, 1999: LEXIN – lexikon för invandrare. I: LexicoNordica 6. S. 3–18.

- Gellerstam, Martin, 2004: Översättning i och med tvåspråkiga ordböcker. I: *Lexico-Nordica* 11. S. 109–115.  
Lexin: <http://lexin2.nada.kth.se> (september 2011)
- Malmgren, Sven-Göran, 2012: Från svenska ord (Lexin) 3 till Svenska ord 4. I: *Nordiska studier i Lexikografi* 11. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 12.) Lund.
- Sausverde, Erika, 2010: Baltų kalbų medžiaga žodyne *Svenska akademiens ordbok*. [Baltic Material in SAOB Dictionary]. I: *Baltu filologija*. XIX (1/2). S. 71–78. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Svensén, Bo, 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Wikipedia: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Wienerbr%C3%B6d> (september 2011)

*Erika Sausverde*

Skandinavistikos centras, Vilniaus universitetas  
erika.sausverde@flf.vu.lt